

SOKOLIARSTVO V STREDOVEKOM UHORSKU¹

Úvod do problematiky

Žofia Lysá

LYSÁ, Žofia. Falconry in medieval Hungary. *Historické štúdie*, 48, 2014, pp. 113 – 124. Die Studie befasst sich mit dem Thema der Falknerei in Ungarn bis Ende des 13. Jahrhunderts. Die Studie bringt einen Überblick über die Thematik in der westlichen, slowakischen und ungarischen Literatur. Am Anfang stellt die Studie die Auffassung der Falknerei in den mittelalterlichen Quellen dar. Im mittelalterlichen Ungarn haben sich zwei Traditionen der Falknerei getroffen – die großmährische und altmagyarische. Die diplomatischen ungarischen Quellen bis Ende des 13. Jahrhunderts zeugen hauptsächlich von der Schicht der Falkner (*falconarii*). Die Falkner gehörten ursprünglich zur Dienstbevölkerung, auf den königlichen Gütern. Die Relikte der Dienstorganisation bildeten die Ortsnamen und die mehrfache Erwähnung solcher Spezialisierung von der Dienstbevölkerung.

Die Falknerei. Ungarn. Der Falkner. Die Jagd. Die Dienstorganisation.

Dejiny sokoliarstva sú v západnej Európe spracované najmä v rámci dejín poľovníctva.² Dokazuje to i charakter zachovaných písomných prameňov, ktoré sú k tejto

¹ Štúdia je súčasťou riešenia grantovej úlohy VEGA 2/0061/11 Človek a svet zvierat v stredoveku. Práca bola podporená Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe zmluvy č. APVV-0051-12 Stredoveké hrady na Slovensku, život, kultúra, spoločnosť.

² CUMMINS, John. *The Hound and the Hawk. The art of medieval hunting*. New York : Palgrave Macmillan 1988; OGGINS, Robert S. *The kings and their hawks: falconry in the medieval England*. London : New Haven : Yale University Press 2004; MAMOUN, Fansa (ed.). *Von den Kunst mit Vögeln zu jagen. Das Falkenbuch des Friedrichs II. Kulturgeschichte und Ornithologie*. Mainz : Philipp von Zabern 2008; LINDNER, Kurt. *Beiträge zu Vögel Fang und Falknerei im Altertum*. In Quellen und Studien zur Geschichte der Jagd, vol. 12. Berlin : de Gruyter 1973; LINDNER, Kurt. *Von Falken, Hunden und Pferden: Deutsche Albertus-Magnus-Übersetzungen aus der ersten Hälfte des 15. Jahrhunderts*. Quellen und Studien zur Geschichte der Jagd, vol. 7. Berlin : de Gruyter 1962; FERIOLI Alessandro. La custodia dei falconi nei precetti di Alberto Magno. In *Quaderni medievali* 50, 2000, s. 6 – 32; LÖFSTEDT, Bengt. Notizen zu Abelard von Bath, De cura accipitrum. In *Latomus* 63, 2004, s. 450 – 452; MÖLLER, Detlef. *Studien zur mittelalterlichen arabischen Falknereliteratur*. Quellen und Studien zur Geschichte der Jagd 10, Berlin : de Gruyter 1965; SZABO, Thomas. Die kritik der Jagd: Von der Antike zum Mittelalter. In *Jagd und höfische kultur im Mittelalter*. Ed. Werner Rosener. Göttingen : Handenhoeck & Ruprecht 1997, s. 167 – 229; FRIED, Johannes. Kaiser Friedrich II. als Jäger. In *Jagd und höfische kultur im Mittelalter*, s. 149 – 165; OGGINS, Robin S. Albertus Magnus on Falcons and Hawks. In *Albertus Magnus and the Sciences. Commemorative Essays*. Ed. James A. Weisheipl. Toronto (Ont.) : Pontifical Institute of Mediaeval Studies 1980,

téme bohaté.³ Aj v uhorskom prostredí vzniklo v období stredoveku dielo o krotení sokolov. Jeho autorom bol údajne hlavný sokoliar na dvore kráľa Ľudovíta I. Veľkého Ladislav Hungarus. Vieme o ňom len vďaka spisu z 15. storočia, tzv. *Aucupatorium herodiorum*, ktoré cituje uhorského sokoliara. Obe práce následne spomínajú historici 18. a 19. storočia.⁴ Jedno z najstarších diel o sokoliarstve z územia Slovenska napísal Juraj Pray – *De institutione ac venatu falcorum libri duo* (vydané v Trnave roku 1749).⁵

Problematikou dejín sokoliarstva v stredoveku sa na Slovensku dosiaľ nikto systematicky nezaoberal. Dejiny sú spracované iba v rámci populárnovedných publikácií, ktoré predstavujú najmä históriu svetového sokoliarstva a prinášajú len niekoľko

s. 441 – 62; Van den ABEELE, Baudouin. Les traités de fauconnerie du XIIe siècle. Manuscripts et perspectives. In *Scriptorium* 44, 1990, s. 276 – 286; ABEELE, Baudouin. *La fauconnerie au Moyen Âge: Connaissance, affeitage et médecine des oiseaux de chasse d'après les traités latins*. Paris : Klincksienck 1994; FERIOLI, Alessandro. La custodia dei falconi nei precetti di Alberto Magno. In *Quaderni medievali* 50, 2000, s. 6 – 32; BRAEKMAN, Willy L. (ed.). *Of Hawks and Horses: Four Late Middle English Prose Treatises*. Brussels : UFSAL 1986; FRIEDMAN, Mira. The Falcon and the Hunt. Symbolic Love Imagery in Medieval and Renaissance Art. In *Poetics of Love in the Middle Ages: Texts and Contexts*. Ed. Moshe Lazar and Norris J. Lacy. Fairfax, VA : George Mason University Press 1989, s. 157 – 175; HARTING, James Edmund. *Bibliotheca accipitraria: A Catalogue of Books Ancient and Modern Relating to Falconry, with Notes, Glossary, and Vocabulary*. London : B. Quaritch 1891; HOFMANN, Gisela. Falkenjagd und Falkenhandel in den nordischen Landern während des Mittelalters. In *Zeitschrift für deutsches Altertum und deutsche Literatur*, 88, 1957-1958, s. 115 – 149.

³ Spomeňme okrem iných najmä stredoveké traktáty o dravých vtákoch. Predovšetkým od nemeckého cisára Fridricha II. (1194 – 1250) *De arte venandi cum avibus*, ktorý vyšiel v latinskom vydaní a v anglickom aj nemeckom preklade. Faksimile pozri: *Das Falkenbuch Kaiser Friedrichs II.* Nach der Prachthandschrift in der Vatikanischer Bibliothek. Einführung und Erläuterungen von Carl Arnold Willemsen. Dortmund : Harenberg 1980; WILLEMSEN, Carl Arnold. *Friderici imperatoris De arte venandi cum avibus*. 2 Bände. Leipzig : Insel-verlag 1942; WILLEMSEN, Carl Arnold – ODENTHAL Dagmar. Über die Kunst mit Vögeln zu jagen. Frankfurt a. M. : Insel-verlag 1964; Frederick II. *The Art of Falconry, Being the "De arte venandi cum avibus" of Frederick II of Hohenstaufen*. Trans. and ed. Casey A. Wood – F. Marjorie Fyfe. Stanford : Stanford University Press 1943; Na Slovensku vyšiel preklad krátkej ukážky diela: FIŠEROVÁ, Lenka. Fridrich Štaufský a jeho dielo *De arte venandi cum avibus*. In *Sambucus VI. Práce z klasickej filológie, latinskej medievalistiky a neolatinistiky*. Trnava : Trnavská univerzita v Trnave, Filozofická fakulta, Katedra klasických jazykov 2010, s. 45 – 55. Ďalej pozri traktáty: ADELARD of Bath. *De avibus tractatus* (Treatise on Birds). In *Adelard of Bath, Conversations With His Nephew. On the Same and the Different, Questions on Natural Science, and On Birds*. Ed. and trans. Charles Burnett. Cambridge : Cambridge University Press 2006, s. 238 – 265; CRESCENZI, Pietro de. *Liber ruralium commodorum*. In *Arte della caccia: Testi di falconeria uccellazione e altre cacce*. Ed. Giuliano Innamorati. Milan : Edizioni il Polifilo 1965, 127 – 93; Prehľad o stredovekých traktátoch k problematike sokoliarstva, resp. z oblasti ornitológie aj s odkazmi na literatúru pozri: OGGINS, *The Kings*, s. 1 – 7.

⁴ HICKFELT, Eberhart. *Aucupatorium herodiorum*. Ed. Ernst Dombrowski. In *Altdeutsche Weidwerk*, Band 1. Wien : Selbsverlag des Herausgebers 1986. O diele pozri: CSÖRE, Pál. *A solymászat története*. Budapest : TerraPrint 1996, s. 38 – 44.

⁵ MÁTÉ, Agnes. *Corvimachia, avagy a sólyom-holló háború motívuma Piccolominitől Prayig*. In *Convivium Pajorin Klára 70. születésnapjára*. Eds. Békes Enikő – Tegye Imre. Debrecin – Budapest : Debreceni Egyetem sokszorosítóüzemében 2012, s. 155.

útržkovitých údajov k uhorskému stredoveku.⁶ Primárny výskum tejto problematiky úplne absentuje, údaje o sokoliarstve sa uvádzajú hlavne ako súčasť dejín poľovníctva (dodnes najširšie spracoval túto problematiku László Zolnay).⁷

V *Encyklopédii stredoveku* predstavuje autor príslušnej časti (Alain Guerreau) lov ako spoločenskú a symbolickú činnosť. Zároveň popiera, že by poľovačky hrali ekonomickú rolu (zásobovanie mäsom), spochybňuje význam lovu ako prípravu alebo náhradu vojenskej činnosti a zároveň odmieta vnímanie poľovačky ako stredovekej podoby športu.⁸ Vo všetkých troch bodoch s ním na základe materiálu uhorských prameňov presvedčivo polemizuje Daniela Dvořáková.⁹ Podľa Jacquesa le Goffa bol lov predovšetkým zábavou, športom, vášňou, ale aj oslavou zdatnosti rytierov, pričom aj podľa neho zohrával skôr spoločenskú či symbolickú než ekonomickú rolu.¹⁰ Rovnaký pohľad na lov so sokolmi ponúka aj samotná reč prameňov. Moravsko-panónska legenda hovorí o love s dravými vtákmi ako o „*zábave zámožných mladíkov*“.¹¹ Iné pramene svedčia o tom, že lov so sokolmi sa vnímal predovšetkým ako umenie/zručnosť (*ars*), ktoré sa nepovažovalo za samozrejmosť, ale, naopak, za výnimočnosť. Fridrich II. vo svojom spise *De arte venandi cum avibus* opisuje zručnosti a vlastnosti, ktoré má mať sokoliar. O sokoliarskom umení Fridrich uvádza, že sokoliar so správnymi predpokladmi „*si neznechutí ani toto umenie (sokoliarstvo), ani námahu, ktorú pri ňom vynakladá, ale bude ho milovať a zotrvá pri ňom samom natoľko, že keď sa bude blížiť*

⁶ Najucelenejší prehľad pozri: KRIVJANSKÝ, Tomáš. *Sokoliarstvo*. 1. diel História sokoliarstva. Žilina : Epos 2007; ŠOMEK, Peter. *Sokoliarstvo staré prastaré umenie lovu s dravými vtákmi*. Bratislava : ŠOMEK 2004; NAGY-ŠÁROVSKÝ, Alexander. *Sokoliarске príbehy*. Bratislava : Koncípár 1990; Staršie publikácie pozri: ŠTORKANOVÁ, Anna. *Sokolníctví – Příručka k sokolnické skoušce a pro praxi*. Český Těšín : Víkend 2003; STERNBERG, Zdeněk. *Sokolníctví*. Praha : Státní zemědělské nakladatelství 1969; KUMBERA, Ján. *Výcvyk loveckých dravců*. Praha : Státní zemědělské nakladatelství 1976; MIKULICU, Ondřej – PTÁČEK Jozef – KUČERA, Miloslav. *Dravci a sokolníctví v ČSSR*. Praha : Státní zemědělské nakladatelství 1988; PLÁČEK, Jozef. *Opeřené lovy – povídaní o sokolnicích, pro sokolníky a nejen pro ně*. Tišnov : Sursum 2005; SPEJCHAL, Vladimír. *Dotkni se sokolníctví*. Břeclav : Moraviapress 2007.

⁷ ZOLNAY, László. *Vadászatok a régi magyarországon*. Budapest : Natura 1971, s. 20, 21, 27, 56 – 57, 62, 86 – 91, 101 – 102, 212 a nasl.; CSÖRE, *A solymászat története*. Pozri tiež DVOŘÁKOVÁ, Daniela. *Kôň a človek v stredoveku*. Budmerice : Rak 2007, s. 197, 201; DVOŘÁKOVÁ, Daniela. *Rytier a jeho kráľ. Stibor zo Stiboric a Žigmund Luxemburský*. Budmerice : Rak 2003, s. 169 – 170; FIŠEROVÁ, *Fridrich Štaufský*.

⁸ GUERREAU, Alain. Lov. In *Encyklopedie středověku*. Eds. Jacques le Goff-Jean-Claude Schmitt. Praha : Vyšehrad 2002, s. 368. Autor tiež tvrdí, že základným znakom stredovekého lovu boli dva protikladné póly: lov so psom a lov s vtákmi. Lov so psami sa odohrával v lese, dlhým prenasledovaním koristi. Lov s dravými vtákmi na otvorených priestranstvách bol z pohľadu lovca statický. Sokol bol pozitívnym symbolom, kým pes mal negatívny náboj. V profánnej ikonografii sa psík spájal zväčša so ženou, kým sokol vždy s mužom, resp. s rytierom.

⁹ Konštatuje, že v Uhorsku nemali poddaní všeobecne obmedzené právo lovu. Podľa D. Dvořákovvej nebol síce hlavný dôvod lovu zásobovať aristokraciu mäsom, avšak divina bola obľúbenou lahôdkou na dvore šľachty. Dodáva, že poľovačka v ťažkom teréne bola dobrým výcvikom koňa i jazdca, ktorý mohli využiť v boji. DVOŘÁKOVÁ, *Rytier*, s. 173 – 174.

¹⁰ LE GOFF, Jaques. *Kultura středověké Evropy*. Praha : Vyšehrad 2005, s. 615.

¹¹ *Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov II. Slovensko očami cudzincov*. Ed. Richard Marsina a kol. Budmerice : Rak, Literárne informačné centrum 1999, s. 175.

k starobe, nebude sa mu venovať o nič menej. Toto všetko plynie zo zaľúbenia, ktoré má v tomto umení. Keďže sokoliarske umenie ide dlhou cestou a stále ho ovplyvňuje mnoho nových vecí, človek nikdy nesmie upustiť od precvičovania, ale vytrvať, kým žije, aby svoje umenie priviedol k dokonalosti“¹². V roku 1360 povýšil kráľ Ľudovít I. Veľký hradného jobagióna a sokoliara Marcela do šľachtického stavu pre jeho „sokoliarske umenie“. Kráľ dodal, že mu prináša svojím umením „potechu“.¹³ Dokonca aj vyšší cirkevní hodnostári so svojimi početnými sprievodmi drancovali jednotlivé fary „z dôvodu poľovačiek, rekreácie a zábavy“.¹⁴ Lov s dravými vtákmi si vyžadoval aj doslova športové zručnosti. Podľa príručky Fridricha II. má byť správny sokoliar „strednej výšky, aby kvôli svojej veľkosti nebol viac unavený a menej pohyblivý... Musí mať optimálnu postavu, aby mu jeho vyzíabnutosť nebránila vykonávať namáhavé činy alebo znášať chlad a naopak, alebo aby kvôli jeho korpulentnosti nemal odpor k námahe a teplu a nepohyboval sa priveľmi pomaly a lenivo... Musí mať rýchle a šikovné pohyby, aby mohol rýchlo pribehnúť svojmu dravcovi na pomoc, kedykoľvek treba. Taktiež musí vedieť plávať, aby vedel prekonať vodnú plochu, ktorá sa nedá prebrodiť, keď ju dravec preletí a na druhej strane potrebuje pomoc“¹⁵. Navyše, aj na sklonku stredoveku sa v samotných poľovníckych príručkách považuje lov za výbornú prípravu na boj.¹⁶

V stredovekom Uhorsku sa stretli dve tradície sokoliarstva – veľkomoravská a staromaďarská. O love pomocou dravých vtákov na Veľkej Morave nás informujú písomné pramene aj archeologické vykopávky. Známy je príbeh z fuldských análov o tom, ako sa Svätoplukovi podarilo roku 870 vyhnúť plánu jeho strýka Rastislava, ktorý sa rozhodol dať Svätopluka počas hostiny zavraždiť. „Ten sa však s Božou milosťou vyslobodil z nebezpečenstva smrti, pretože prv, ako by tí, čo ho mali zavraždiť, vstúpili do domu, vstal od hostiteľovho stolu, upozornený niekým, kto o týchto úkladoch vedel, a predstieral, že ide na lov so sokolmi. Tak vyviazol z pripravenej pasce.“¹⁷ Už Dušan Třeštík upozornil, že celý príbeh je ako vystrihnutý zo stredovekej literatúry, v ktorej

¹² „... non fastidiat artem neque laborem, sed diligit et perserveret in ipsa in tantum, quod etiam quando devenerit ad senectutem, non minus intendat arti, quod totum procedet ex amore, quem habebit in arte, cum enim ars longa sit et plura in usu secundum eam noviter incidant, nunquam debet homo desistere ab exercitio huius artis, sed perseverare, quamdiu vixerit, ut ipsam artem perfectius consequatur.“ FIŠEROVÁ, *Fridrich Štaufský*, s. 51, 53.

¹³ „Nos si quid. petitionibus eiusdem Marcell diligentem exauditis, attendentes fidelitates et meritoria servitia ipsius, qui falconaria arte varia et diversa placabilia solatia frequenter nostre exhibuit...“ *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis* (ďalej CDH). Tomi IX, volumen VI. Ed. Georgius Fejér. Budae : Typ. Universitatis 1844, č. 103, s. 106 – 107. Pozri tiež DVOŘÁKOVÁ, *Rytier*, s. 177.

¹⁴ Pápež pod hrozbou exkomunikácie takého zvyklosti zakázal. *Zsigmondkori oklevéltár V* (1415 – 1416). Ed. Elemér MÁLYUSZ – Iván BORSA. Budapest : Bd. Akadémiai Kiadó 1997, č. 162. Na listinu upozornila DVOŘÁKOVÁ, *Kôň*, s. 200 – 201

¹⁵ Preklad pozri FIŠEROVÁ, *Fridrich Štaufský*, s. 53 – 54.

¹⁶ Baldassare Castiglione (1478 – 1529) vo svojej príručke *Libro del cortegiano* ukazuje veľa podobností lovu a vojny a konštatuje, že lov je hodný len veľkých pánov. ZOLNAY, *Vadászatok a régi magyarországon*, s. 219.

¹⁷ *Pramene k dejinám Slovenska*, s. 158.

sa často vyskytuje schéma zradného pozvania na hostinu, takže aj mnohí historici pochybovali o autenticite pribehu z fuldských análov.¹⁸ Či už nás informuje tento prameň zaujato, alebo nie, nič to nemení na tom, že lov s dravými vtákmi sa predstavuje ako súčasť zábavy vyšších spoločenských vrstiev na Veľkej Morave. Podobne aj Život Konštantína (v súbore Moravsko-panónskych legiend) opisuje lov s dravcami predovšetkým ako zábavu zámožných vrstiev v Byzancii: „*Jedného dňa, ako je u zámožných mladíkov zvykom zabávať sa lovom, vyšiel (Konštantín) s nimi do poľa so svojím jastrabom.*“ K tejto udalosti z Konštantínovej mladosti sa dokonca viaže jeho osobný obrat od svetskej zábavy k filozofii. „*A len čo ho (jastraba) vypustil, Božím riadením sa strhol vietor; vzal mu ho a odniesol. Chlapec preto prepadol sklúčenosti a smútku a dva dni nejedol chlieb. Svojou láskou k ľuďom ho totiž milosrdný Boh, ktorý nechcel, aby si zvykol na svetské veci, ľahko ulovil. Ako predtým ulovil Placida jeleňom, tak aj jeho teraz jastrabom...*“ Konštantín sa od tohto dňa rozhodol pre dráhu učenca – filozofa.¹⁹

V inej časti Moravsko-panónskych legiend sokol symbolizuje dobro v protiklade k zlu stelesnenému havranom. „*Ked' bol (Konštantín) v Benátkach, zišli sa proti nemu latinskí biskupi, kňazi a mnísi ako havrany na sokola a pozdvihli trojjazyčný blud, hovoriac: ,Človeče, povedz nám, prečo si teraz vytvoril pre Slovienov písmená a učíš ich, hoci ich nikto iný nevynašiel skôr, ani apoštol, ani rímsky pápež, ani Gregor Bohoslovec, ani Hieronym, ani Augustín? .*“²⁰ Aj Alain Guerreau konštatuje, že odkedy sa lov so sokolom rozšíril prostredníctvom Germánov z Ázie do Európy (prvé dôkazy sú z 5. storočia), stal sa predmetom obdivu a pozitívnym symbolom.²¹ Sokol sa stal veľmi rýchlo symbolom sily, odvahy, obratnosti a rytierstva všeobecne. Na jednom z dobových vyobrazení symbolizuje tzv. *vita activa* rytier na koni, so sokolom, poľovníckym psom a vežou hradu, kým *vita contemplativa* sú znázornené mníchom, holubicou a vežou kostola.²² Čisto teoreticky mal byť naozaj sokol a lov so sokolom súčasťou svetského života a do rúk cirkevných hodnostárov nemal patriť. Karol Veľký už roku 802 zakázal poľovačku pre klérus.²³ Uhorské zákony z konca 11. storočia (zákony prijaté v Szabolcsi 1092) zakazovali poľovačku v nedeľu a počas sviatkov, inak mohli poľovníkom zadržať koňa či psa, alebo mohli svojho koňa vykúpiť býkom. Ak však poľovali v tieto dni kňazi alebo klerici, mali byť vylúčení z rádu, až kým neurobili náhradu/

¹⁸ TŘEŠTÍK, Dušan. *Vznik Velké Moravy. Moravané, Čechové a střední Evropa v letech 791 – 871.* Praha : Nakladatelství lidové noviny 2001, s. 197 – 198.

¹⁹ *Pramene k dejinám Slovenska*, s. 174 – 175.

²⁰ Tamže, s. 78.

²¹ GUERREAU, *Encyklopedie středověku*, s. 370.

²² Obrázok pozri: ŠEDIVÝ, Juraj – ŠTEFANOVIČOVÁ, Tatiana. *Dejiny Bratislavy I. Od počiatkov do prelomu 12. a 13. storočia. Brezalauspurc na križovatke kultúr.* Bratislava : Slovart 2012, s. 376.

²³ Nariadenie Karola Veľkého: „*Ut episcopi abates, presbyteri, diaconus nullusque ex omni clero canes ad venandum aut acceptores, falcones seu spatvarios habere praesumant, sed pleniter se unusquisque in ordine suo canonice vel regulariter custodiant.*“ Karoli magni capitularia. In *Monumenta Germaniae historica*. Legum sectio II. Capitularia regum francorum. Tomus I. Ed. Alfredus Boretius. Hannoverae : Hahniani 1883, p. 95.

ospravedlnenie.²⁴ Aj neskoršie pramene ukazujú, že poľovačka (aj sokolarstvo) boli bežnou súčasťou tak v cirkevných kruhoch, ako aj u svetských osôb.²⁵

Motív sokola či sokoliara sa zachoval aj na niekoľkých ozdobných predmetoch z veľkomoravského obdobia, pričom archeológovia sa rôznia v názoroch na ich domáci či nedomáci pôvod, resp. pôvod námetu.²⁶ Kostrové pozostatky vtákov v niektorých veľkomoravských hradiskách sú spracované len veľmi útržkovito, a to výlučne z územia Českej republiky. Z veľkomoravského obdobia sa medzi spracovanými údajmi nenašli pozostatky dravých vtákov.²⁷

Aj na staromaďarských náleziskách nachádzame kovania so zobrazením orla, resp. staromaďarského bájneho vtáka turula. Nikdy nejde o vyobrazenia sokoliarov či loveckých scén ako v prípade veľkomoravských kovaní.²⁸ Od bájneho vtáka si odvodzoval svoj pôvod kráľovský rod Arpádovcov. *Anonymova kronika* opisuje, ako sa narodil predok rodu Álmoš, ktorý bol otcom kniežata Arpáda: „*Álmoš však dostal meno vďaka Božiemu zjaveniu, lebo jeho tarchavej matke sa v sne ukázalo Božie videnie v podobe jastraba, ktorý ju sotva priletiac, obťažkal a oznámil jej, že z jej lona vyrazí bystrina a že z jej bedier sa zrodia slávni králi, no nebudú sa množiť vo svojej krajine. A keďže sen sa v maďarskom jazyku povie álom a jeho narodenie bolo predpovedané vo sne,*

²⁴ „*Si vero presbyter vel clericus venatus fuerit, ab ordine descendat usque ad satisfactionem.*” *Decreta regni mediaevalis Hungariae* (Ďalej DRMH) I, 1000 – 1301. Eds. János M. Bak et al. Bakersfield : Charles Schlacks, Jr., Publisher 1999, čl. č. 12, s. 55.

²⁵ Príklady uvádza DVŔÁKOVÁ, *Kôň*, s. 200 – 201.

²⁶ K najznámejším patrí liate bronzové nákončie s postavou sokoliara z lokality Moravský Ján (dĺžka 9 cm) či strieborné terčovité kovanie s obrazom sokoliara na koni z lokality Starého mesta (priemer 4 cm). Ďalej pozri pozlátané plechové kovanie s obrazom sokola alebo orla, ktorý napáda jeleňa z lokality Želénky. Vyobrazenia publikované DEKAN, Ján. *Velká Morava. Doba a umenie*. Bratislava : Tatran 1985, obr. č. 66, 131 a č. 177 – 178. Pozri základnú literatúru k téme: BENDA Klement. Stříbrný terč se sokolníkem ze Starého města u Uherského Hradiště. In *Památky archeologické*, 54, 1963, 1, s. 44 – 66. Najnovšie považuje Cs. Bálint terčik so sokoliarom jednoznačne za produkt miestnej moravskej výroby. Samotný motív bol však podľa autora prevzatý, pretože moravský kovorytec nezobrazil údajne miestny žánér, ale obraz jazdca na koni je výsledkom prevzatia. Jeho ikonografia, ale aj samotná tématika boli podľa Bálinta Moravanom cudzie a mimo ich kultúrneho prostredia. Námet bol prevzatý z Byzancie. BÁLINT, Csanád. Zobrazenie na terči zo Starého mesta. In *Zborník na počesť Dariny Bialekovej*. Ed. Gabriel Fusek. Nitra : Archeologický ústav Slovenskej akadémie vied 2004, s. 31 – 34.

²⁷ V Uherskom Hradišti sa z obdobia 8. – 10. storočia nenašli žiadne kostenné pozostatky po dravých vtákoch. FROLÍKOVÁ-KALISOVÁ, Drahomíra. Zvířecí kosti z 8. – 10. století v Uherském Hradišti a jejich spracování. Předběžná správa. In *Zborník na počesť Dariny Bialekovej*, s. 75 – 80. J. Mlíkovský urobil podrobný rozbor nálezov hradu Stará Boleslav, kde našiel pozostatky krahulca a jastraba. MLÍKOVSKÝ, Jiří. Ptáci z raně středověkého hradu Stará Boleslav. (Střední Čechy). In *Mediaevalia archeologica V. Stará Boleslav. Přemyslovský hrad v raném středověku*. Ed. Ivana Boháčová. Praha : Archeologický ústav AV ČR 2003, s. 335 – 344.

²⁸ Vyobrazenia pozri DVŔÁK, Pavel. *Stopy dávnej minulosti 3. Zrod národa*. Budmerice : RAK 2004, s. 217, 229. Podrobnejšie: BUDINSKÝ-KRIČKA, Vojtech – FETTICH, Nándor. *Das altungarische Fürstengrab von Zemplin*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1973; RÉVÉSZ, László. *A karosi honfoglalás kori temetők*. Miskolc : Herman Ottó Múzeum, Magyar Nemzeti Múzeum 1996.

dostal meno Álmoš. ²⁹ Ako konštatuje Vincent Múcska, Anonymus tu zaznamenal povest' o Álmošovom zázračnom splodení bájnym vtákom – povest' o turulovi, ktorá je totemickým mýtom o pôvode arpádovského rodu. Jej analógiu v kresťanskom prepracovaní vidí aj v tzv. *Väčšej svätostefanskej legende*, podľa ktorej bolo narodenie kráľa Štefana zvestované Božím zjavením.³⁰ Podľa mýtu sa turul zjavil na oblohe kniežat'u Álmošovi a priviedol ľud ku Karpatom. Motív bájneho turula sa opakuje aj v stredovekej ikonografii, napr. je vyobrazený na štíte „kráľa“ Attilu, kniežat'a Arpáda či Takšoňa v tzv. *Obrázkovej kronike*.³¹

Motív sokola alebo dravého vtáka sa nachádza aj na minciach uhorských kráľov. Ako ukázal Ján Hunka, od 13. storočia sa popri náboženských symboloch začali objavovať na minciach aj svetské symboly: kráľovský trón, štátne symboly (dvojitý kríž, arpádovské brvná, kráľovský palác), ale aj panovník ako divé či mýtické zvieratá: holubice, draky, lev, orol (orol s rozpäťtými krídlami však symbolizoval Krista), sokol, divé prasa, liška, jeleň či slon.³² Na denároch kráľa Bela III. (1173 – 1196) je spodobenný sokoliar na koni. Mince kráľa Bela III. mali okolo 20 rôznych motívov. Na jednej z ďalších mincí tohto panovníka je orol a lev, ktoré azda symbolizujú udatnosť, rytierstvo a bojovnosť. Tvorca tohto námetu chcel možno charakterizovať neobmedzenú vládu panovníka na zemi aj vo vzduchu. Na denároch Bela IV. (1235 – 1270) je orol a na reverze orol útočiaci na zajaca. Denáre Štefana V. (1270 – 1272) majú vyobrazenie dvoch k sebe otočených sokolov a podobný motív majú aj neskoršie mince Ota I. (1305 – 1308).³³

Zo stredovekého Uhorska sa najviac prameňov dejín sokoliarstva vzťahuje na sokoliarov (*falconarii*). Časť sokoliarov bola súčasťou služobníckej organizácie, ktorá fungovala na dominikálnych kráľovských majetkoch. V stredovekom Uhorsku vznikali v kráľovských lesoch kráľovské loviská (*locus venationis*), s ktorými súvisel aj celý systém organizácie starostlivosti o tieto majetky.³⁴ Kráľovské lesy mali na starosti kráľovskí hájníci (*custodes silvarum*) a tam, kde sa nachádzal lovecký revír, zabezpečovali starostlivosť a prípravu na poľovačku špecializovaní služobníci – lovci (*venatores*),

²⁹ MÚCSKA, Vincent. *Kronika anonymného notára kráľa Bela. Gesta Hungarorum*. Budmerice : Rak 2000, s. 41.

³⁰ MÚCSKA, *Kronika anonymného notára*, s. 123. Porovnaj Väčšiu legendu svätého kráľa Štefana: MARSINA, Richard. *Legendy stredovekého Slovenska*. Budmerice : Rak 1997, s. 50 – 51.

³¹ WESZPRÉMY, László – WEHLI, Tünde – HAPÁK, József. *Képes Krónika könyve*. Budapes : Kossuth Kiadó, Országos Szechenyi Könyvtár 2009, s. 64, 70.

³² HUNKA, Ján. Denárové mincovníctvo v 11. – 15. storočí. In *Ludia, peniaze, banky*. Bratislava : Národná banka Slovenska 2003, s. 71 – 72.

³³ HUNKA, *Denárové mincovníctvo*, s. 71 – 72. Vyobrazenia niektorých mincí pozri: ZOLNAY, *Vadászatok a régi magyarországon*, s. 20 – 21; *Kronika peňazí na Slovensku. Od najstarších čias do roku 2009*. Ed. Eva Kolníková. Bratislava : Fortuna print 2009, s. 55, 60. HUNKA, Ján. Medené mince Bela III. (1172 – 1196) dôsledok menovej reformy v Uhorsku? In *Historický časopis*, 42, 1994, 4, s. 609 – 624.

³⁴ HUDÁČEK, Pavol. *Vplyv človeka na prírodné prostredie Slovenska s osobitným zreteľom na stredoveké zalesnenie Šariša*. Dizertačná práca. Bratislava : Filozofická fakulta Univerzity Komenského 2011, s. 81 a nasl.

psiari (*caniferi*) či sokoliari (*falconarii*).³⁵ Služobné povinnosti jednotlivých kategórií tohto obyvateľstva však nie sú vždy jednoznačné.³⁶ Sokoliari zabezpečovali odchyt dravých vtákov – sokolov, jastrabov, krahulcov z prírody, ich výcvik na lov a následne sa zúčastňovali poľovačiek s dravými vtákmi. Okrem toho však mali na starosti aj lesy alebo iné povinnosti. V roku 1216 kráľ Ondrej II. potvrdil, že komesovi Tomášovi daroval jeho otec kráľ Imrich spolu s lesom aj štyri usadlosti kráľovských sokoliarov, ktorých povinnosťou bolo stráženie lesa a kosenie trávy.³⁷ Existovali kompaktné dediny takéhoto špecializovaného služobného obyvateľstva, ako to naznačujú nielen toponymické údaje, ale občas aj konkrétne zmienky v prameňoch. V roku 1075 sa spomína vo sfalšovanej donácii kláštora v Hronskom Beňadiku 40 usadlostí koniarov.³⁸ Na špecializované osady sokoliarov alebo len azda na oblasti s výskytom sokolov či iných dravých vtákov odkazuje aj veľký počet toponým typu Sokol, Sokolovce, Dravce a pod.³⁹ Dnes však už historici upozorňujú na opatrný prístup k rovnici, podľa ktorej

³⁵ HUDÁČEK, Pavol. Stredovekí strážcovia lesov. Kráľovskí hájníci v Uhorsku. In *História. Revue o dejinách spoločnosti*, 11, 2011, 3 – 4, s. 13 – 18.

³⁶ Napríklad *venatores* sa nestarali výlučne o zabezpečenie lovu. Vyplýva to aj z ustanovenia privilégia pre Bratislavu z roku 1291, ktoré oslobodilo mešťanov od poplatkov za lesy, drevo a akékoľvek stavby komesovi poľovníkov/lovcov (*comes venatorum*). Termín *comes venatorum* možno preložiť v zmysle komes lovcov/poľovníkov. Rovnako ho preložili aj samotní mešťania (*Jäger Graff*) začiatkom 15. storočia pri prepise privilégia do nemčiny. Samo ustanovenie privilégia však naznačuje, že jeho funkcia bola širšia, a preto termín možno preložiť aj v zmysle lesmajster (H. Hudáková), správca hájnikov či správca lesov (V. Horváth). Bližšie pozri LYSÁ, Žofia. Privilégium pre Bratislavu z roku 1291. In *Historický časopis*, 59, 2011, 2, s. 192.

³⁷ „*Similiter quatuor mansions, quas de nostris falconariis ad custodiendam predictam silvam et falcandum fenum...*” *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae* (ďalej CDSI) I. Ed. Richard MARSINA. Bratislava : Vydavateľstvo SAV 1971. č. 209, s. 165. JAVOŠOVÁ, Erika. Spoločenské postavenie neprivilégovaného obyvateľstva na Slovensku v prvej polovici 13. storočia. In *Slovenská archivistika*, 39, 2004, 2, s. 91.

³⁸ CDSI I, č. 58, s. 55. JAVOŠOVÁ, *Spoločenské postavenie*, s. 90.

³⁹ *Zocol, Socolus/Sokolníky pri Nitre (1113) – CDSI I, č. 69, s. 66. Zakalus/Sokolce, súčasť dnešného Komárna (1247) – Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae* (ďalej CDSI) II. Ed. Richard MARSINA. Bratislava : Vydavateľstvo SAV 1987, č. 262, s. 179. *Zocol/Sokolany* dnes súčasť dediny Hutníky (1251) – CDSI II., č. 366, s. 254; CDSI II, č. 217, s. 150. *Zakalus* pri Váhu a Dudváhu (1260) – CDSI II, č. 647, s. 451. V metácii zeme *Lyskaulaza* (dnes Olaszliszka v Maďarsku) sa spomína aj vrch *Zokolahege* (1248) – CDSI II, č. 300, s. 211. *Solumus*, rybník *Solumus* pri Váhu (1260) – CDSI II, č. 647, s. 451. V metácii dediny Boleráz sa spomína *villa Solumus* (1247) – CDSI II, č. 563, s. 393. Ďalšia dedina *Solumus* pri rieke Blatnica, hneď pri veľkom lese pri hrade Turiec/Zniev (Sokolec, dnes Martin) sa spomína v rokoch 1251, 1252 – CDSI II, č. 370, s. 257; č. 400, s. 279. Roku 1294 sa spomína dedina Dravce (*Dorauch*), dnes Šarišské Dravce – *Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae* (ďalej RDSI) I. Ed. Vincent SEDLÁK, Bratislava : Veda 1987, č. 633, s. 283. Listina sa zachovala v odpise z roku 1412. V blízkosti kráľovských lovisk sa nachádzala aj dedina *Solumus* (dnes Šarišské Sokolovce, 1307) – RDSL I, č. 489, s. 487. V novohradskom komitáte sa v roku 1309 spomína zem *Zakula*. RDSL I, č. 714, s. 313. Ďalej pozri zmienku *Solumusputum/Potôň* – RDSI I, č. 1 126, s. 479. V roku 1275 daroval Ladislav IV. zem *Zacalus* (dnes Podhorany pri Nitre), RDSI II, č. 693, s. 311. Roku 1263 sa spomína dedina Dravce (Dravce na Spiši) a jej obyvatelia *dravcarii* – CDH IV/3, s. 137. Ďalšie údaje o dedinách sokoliarov v Uhorsku pozri CSÖRE, Pál. *A magyar erd gazdálkodás története : Középkor*. Budapest : Akadémiai Kiadó 1980, s. 140 – 141; KRAJČOVIČ, Rudolf. Z historickej typológie služobníckych osadných názvov v Podunajsku. In

toponymum miestneho názvu (napr. Sokolovce) má odkazovať na zamestnanie jej obyvateľov (sokoliarov), resp. na služobnícku organizáciu. Práve naopak, ako konštatuje Jan Klápště, len málokedy sa množina miestnych názvov prekrýva aj so špecialistami rovnakého zamestnania, doloženými v písomných prameňoch.⁴⁰ Jednou z uhorských výnimiek je listina z roku 1263, ktorá dokazuje, že dedinu Dravce (*villa Drauch*) na Spiši obývali „*draucarii nostri cum Michaelae, comite eorum*“, ktorí sa dostali do sporu s obyvateľmi Iliašoviec (*villa Vrsi*).⁴¹ Roku 1245 sa spomína zem *Halasz*, kde kedysi „*castris fuerant piscatores*“.⁴² Vo Varadínskom registri sa dozvedáme, že roku 1213 Pavol (*comes venatorum*) obvinil Feherema z dediny *Solumus*, čo by naznačovalo, že v dedine mohli bývať sokoliari.⁴³ V listine z roku 1264 sa píše, že na čele sokoliarov zo Spiša stál stotník, ktorý ich zastupoval v sporoch (*centurio Drauchiariorum de Scepus, de villa Drauch*).⁴⁴ Nepochybne išlo o ľudí, ktorí mali na starosti dravcov. V inej listine sa hovorí, že títo ľudia sa volajú ľudovo *drawc* (*de populis nostris, qui drawc vulgo dicuntur*), z tohto ľudového pomenovania vznikol latinský termín *draucarius*.⁴⁵ Roku 1282 sa osada spomína ako *villa Drauch*.⁴⁶ Napriek tomu, že na základe zamestnaneckých miestnych názvov nemôžeme s istotou preukázať služobné osady, z iných prípadov písomných prameňov vieme, že takéto služobné osady existovali, hoci sa to nie vždy odrazilo v ich názve. Roku 1239 dostal ostrihomský arcibiskup donáciu zeme a majetky Paňa (*Poonh*, Nitriansky komitát), Úľany (*Fedemus iuxta Harsan*, Komárňanský komitát) a Hrádok (*Oluar*, v Tekovskom komitáte), a to aj so služobníkmi

O počiatkoch slovenských dejín. Ed. Peter Ratkoš. Bratislava : Vydavateľstvo SAV 1965, s. 211 – 212, 215 – 216, 243. V roku 1246 sa spomína *terrae Draus* (dnes Veľké Dravce, okres Lučenec) – CDH IV/1, s. 407. Doklad o sokoliaroch pochádza aj z roku 1263 – 1270 („... *de populis nostris, qui drawc dicuntur*“) – *Codex diplomaticus arpadianus continuatus : Árpád-kori új okmánytár* (ďalej CDAC) VIII. Ed. Gusztáv Wenzel. [CD-ROM], s. 20. Bližšie KRAJČOVIČ, Rudolf. Najstaršie zamestnania v Tekove, Honte a Novohrade vo svetle toponymie. In *Slovenský národopis*, 11, 1963, 2 – 3, s. 173, 174, 179; JAVOŠOVÁ, *Spoločenské postavenie*, s. 91; HUDÁČEK, *Vplyv človeka na prírodné prostredie*, s. 84. K služobníckym osadám pozri. JAVOŠOVÁ, *Spoločenské postavenie*, s. 82 a nasl. KŘEMIĚNSKA, Barbara – TŘEŠTÍK, Dušan. Služebná organizace v raněstředověkých Čechách. In *Československý časopis historický*, 12, 1964, 5, s. 664; KUČERA, Matúš. K problému včasnostredovekej služobníckej organizácie na Slovensku. In *Historický časopis*, 12, 1964, 4, s. 554 – 568; ŽEMLIČKA, Josef. *Čechy v době knížecí*. Praha : Nakladatelství lidové noviny 1997, s. 156 – 157.

⁴⁰ KLÁPŠTĚ, Jan. *Proměna českých zemí ve středověku*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny 2005, s. 307 – 310.

⁴¹ CDH IV/3, s. 137.

⁴² CDAC VII, s. 187, 220, 244; CDAC X, s. 120. Pozri KUČERA, *K problému včasnostredovekej*, s. 555.

⁴³ *Regestrum Varadinense examinum ferri candentis ordine chronologico degestum*. Eds. J. Karácsanyi, S. Borovszky. Budapest : Váradi Káptalan 1903, č. 33, s. 167; KUČERA, *K problému včasnostredovekej*, s. 555.

⁴⁴ „... *quod Villam centurio Drauchiariorum de Scepus, de villa Drauch, et populi de eadem quamdam terram Ecclesiae S. Martini, praepositurae de Scepus, Vizoka nominatam, dudum a nobis sibi dari petiissent.*“ CDH IV/3, s. 195 – 196.

⁴⁵ CDAC VIII, č. 20. Pozri KRAJČOVIČ, *Najstaršie zamestnania*, s. 173.

⁴⁶ CDH VII/2, s. 116 – 118.

kondicionálnymi sietiami a sokoliarimi.⁴⁷ Roku 1247 udelil Belo IV. Bechendovi územie Šarkan (*Sarkan*) za služby preukázané počas vpádu Tatárov. Listina hovorí, že územie obývali ľudia rôznych povinností – sokoliari, dvorníci a pivniční majstri.⁴⁸ Roku 1275 daroval Ladislav IV. prázdnu oblasť *Halla* v Nitrianskom komitáte, kde predtým bývali kráľovskí sokoliari.⁴⁹ V súvislosti s oblasťou sa menujú aj lúky a rybníky, teda ideálne otvorené loviská na poľovačku s dravými vtákmi. Roku 1297 sa spomína aj zem „*falconariorum ipsius domini Regis in Lypto*“.⁵⁰

Nevieme presne, čo bolo náplňou práce tzv. vtáčkarov (*auceps, aucipes*). Možno boli ekvivalentom sokoliarov alebo mali na starosti lov a dodávku vtákov ako pochúťky na stôl pre kráľa.⁵¹ Roku 1235 sa spomína v potvrdení majetkov pre päťkostolného biskupa zem „*Narad, aucupum, et caniferorum nostrorum, in Comitatu de Baranya*“.⁵² Iste teda súvisela ich služba s poľovačkami. V potvrdení Ondreja III. z roku 1294 sa dozvedáme, že vtáčiar (*auceps*) Leonard mal na príkaz Bela IV. vykonávať staroslivosť o zem na Spiši, ktorej súčasťou bol aj les.⁵³ Vtáčiar alebo tiež *draucarii* podliehali spolu s poľovníkmi, rybármi, mäsiarmi, dodávateľmi slaných rýb hlavnému kráľovskému stolníkovi (*magister dapiferorum regalium*).⁵⁴

Tieto kategórie obyvateľstva sa spomínajú v Zlatej bule Ondreja II. z roku 1222. V jednom z ustanovení sa koniarnikom, psiárom a sokoliarom zakazuje, aby vyžadovali pohostenie v dedinách kráľovských servientov.⁵⁵ To by naznačovalo, že tieto kategórie patrili k vyššie postaveným vazalom z okruhu panovníka, pretože si občas neprávnym nárokovali povinnosť pohostenia, prináležiacu len kráľovmu sprievodu a vysokým úradníkom, napr. županom. Kráľovskí sokoliari podliehali hlavnému sokoliarovi (*comes falconariorum*).⁵⁶ Spomínajú sa aj sokoliarski predáci menších územných jednotiek, napr. komes sokoliarov na Spiši.⁵⁷

⁴⁷ „*Item donavimus et tradidimus eidem ecclesie et archiepiscopatu Strigoniensi... quosdam terras seu possessiones nostras cum suis servitoribus condicionariis, retiferis scilicet et falconariis perpetuo et irrevocabiliter archiepiscopo...*“ CDSI II, č. 55, s. 40.

⁴⁸ „... *quondam terram Sarkan, que fuerat terra populorum diverse condicionis, videlicet falconariorum, Sulgageurii udvornicorum, qui vulgariter zuulguuztou dicuntur, et pircernarum, qui bucharii appellantur...*“ CDSI II, č. 248, 170. Výraz bucharii môže naznačovať, že vyrábali nádoby na uskladnenie vína (bucharii = bočári, bočkári) JAVOŠOVÁ, *Spoločenské postavenie*, s. 98.

⁴⁹ „... *dictam terram Halla cum fenetis, pratis, piscaturis et aliis utilitatibus suis universis, sub eisdem metis et terminis antiquis, quibus antea per Falconarios nostros habita fuerat et possessa, ipsi magistro Iwanche... dedimus...*“ CDH VII/2, s. 274 – 275.

⁵⁰ CDAC V, č. 119.

⁵¹ JAVOŠOVÁ, *Spoločenské postavenie*, s. 91.

⁵² CDH III/2, s. 432.

⁵³ CDH VI/1, s. 302.

⁵⁴ CDH X/6, s. 26.

⁵⁵ „*Agasones, caniferi et falconarii non presumant descendere in villis servientum.*“ *DRMH I*, článok č. 15, s. 33. Autori vydania prekladajú termín *descendere* vo význame povinnosti pohostenia, ktoré mali všetci obyvatelia voči panovníkovi, jeho sprievodu a úradníkom. Pozri *DRMH I*, s. 98, pozn. č. 23.

⁵⁶ Roku 1280 sa spomína Ladislav, syn Farkaša, ktorý mal pozemkový majetok, čiže bol šľachticom. CDAC V, č. 261.

⁵⁷ CDH IV/3, s. 137, 195 – 196.

Vráťme sa však k povinnosti pohostenia kráľovských lovcov. O tom, že pohostiť sprievod pripravujúci poľovačku si vyžadovalo nemalé náklady, svedčia ako ilustrácia cirkevné pramene. Vyplýva z nich, že cirkevní vizitátori radi využívali vizitácie na poľovačky a ich sprievod vyžadoval na miestnych farách pohostenie. V roku 1450 ostrihomská synoda konštatovala, že vizitátori prichádzajú na fary niekedy v sprievode viac ako 20 koní, so služobníkmi, loveckými psami a vtákmi a fary vydrancujú. Synoda určila, že vizitácie mali vykonať osobne archidiakoni a prepošti, s maximálne 8 koňmi alebo ak poslali svojich zástupcov (vicearchidiakonov), mali prísť s maximálne dvoma koňmi.⁵⁸ V účtovných knihách mesta Bratislavy z roku 1434 sa uvádzajú medzi výdavkami mesta aj údaje týkajúce sa pobytu kráľa Žigmunda a jeho sokoliarskej družiny – údajne priniesol so sebou množstvo poľovníckych sokolov a mesto mu malo pre nich vyhotoviť kliecky.⁵⁹

Mená kráľovských sokoliarov či ich konkrétne skutky spomínajú pramene len zriedka. Jeden z kráľovských sokoliarov Mercel preukázal kráľovi vernosť v bitke na Moravskom poli a panovník ho v roku 1279 povýšil medzi šľachticov.⁶⁰ V roku 1360 povýšil kráľ Ľudovít I. Veľký hradného jobagióna a sokoliara Marcela do šľachtického stavu za preukázané služby aj priamo za jeho sokoliarske umenie.⁶¹ Erb, ktorý udelil kráľ Žigmund v roku 1418 Davidovi Zemlényimu, naznačuje, že bol tiež sokoliarom. V erbe je vyobrazená lovecká sieť a hlavy troch sokolov aj so sokoliarskymi čiapočkami.⁶² Nevieme, či aj Mikuláš, syn Imricha, ktorému v roku 1326 udelil kráľ Karol Róbert právo užívať v znaku svojho rodu sokola, bol sokoliarom.⁶³

Táto práca načrtla typ pramenného materiálu k dejinám sokoliarstva do konca 13. storočia. S nasledujúcimi storočiami počet prameňov k tejto problematike stúpa a ich spracovanie si bude vyžadovať ďalší minuciózny výskum.

DIE FALKNEREI IN MITTELALTERLICHEN UNGARN

Einleitung in die Problematik

Žofia Lysá

Die Studie befasst sich mit dem Thema der Falknerie in Ungarn bis Ende des 13. Jahrhunderts. Die Studie bringt einen Überblick über die Thematik in der westlichen,

⁵⁸ DVOŘÁKOVÁ, *Koň*, s. 201.

⁵⁹ KRIVJANSKÝ, *Sokoliarstvo*, s. 56.

⁶⁰ *Hazai okmánytár : Codex diplomaticus patrius. VI. kötet.* Eds. I. Nagy et al. Győrött : Saurvein, Budapest : Franklin 1891, s. 249. ZOLNAY, *Vadászatok a régi magyarországon*, s. 215.

⁶¹ „*Nos si quid. petitionibus eiusdem Marcelli diligenter exauditis, attendentes fidelitates et meritoria servitia ipsius, qui falconaria arte varia et diversa placabilia solatia frequenter nostre exhibuit...*“ . CDH IX/6, č. 103, s. 106 – 107. Pozri tiež DVOŘÁKOVÁ, *Rytier*, s. 177.

⁶² ZOLNAY, *Vadászatok a régi magyarországon*, s. 217. DVOŘÁKOVÁ, *Rytier*, s. 170.

⁶³ „... *in forma avis, scilicet falconis aurei, habentis distensas blancas alas, sub quibus folia deaurata, in modum herbae, Luhere dictae, pendent; super quibus falconis nasum viridis ramusculus erectus existit, folia habens aurea...*“ CDH VII/2, s. 63 – 64.

slowakischen und ungarischen Literatur. Am Anfang stellt die Studie die Auffassung der Falknerei in den mittelalterlichen Quellen dar. In den Zeitquellen wird die Falknerei besonders als eine Kunst/ Könnerschaft (*ars*) aufgefasst.

Im mittelalterlichen Ungarn haben sich zwei Traditionen der Falknerei getroffen – die großmährische und altmagyarische. Wir sind über der Falkenjagd in Großmähren durch die narrativen Quellen als auch dank archäologischen Ausgrabungen informiert. In der altmagyarischen Tradition gibt es eine andere Bedeutung der Raubvogel – die Raubvögel spielten mehr eine symbolische Rolle, die sich am meisten in der Sage vom mythischen Vogel, dem sogenannten „*turul*“ erweist. Die diplomatischen ungarischen Quellen bis Ende des 13. Jahrhunderts zeugen hauptsächlich von der Schicht der Falkner (*falconarii*). Die Falkner gehörten ursprünglich zur Dienstbevölkerung, auf den königlichen Gütern. Die Relikte der Dienstorganisation bildeten die Ortsnamen und die mehrfache Erwähnung solcher Spezialisierung von der Dienstbevölkerung.

Mgr. Žofia Lysá, PhD., Historický ústav SAV, P. O. Box 198, Klemensova 19, 844 99 Bratislava